

Social Work & Education

©SW&E. 2025

УДК 364.62-022.326.5:37-051-052

DOI: 10.25128/2520-6230.25.3.14

Тетяна СПІРІНА,

кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної
роботи, факультет психології,
соціальної роботи та спеціальної
освіти¹,

t.spirina@kubg.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-0287-7343>

Марина ЛЕХОЛЕТОВА,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
факультет психології, соціальної
роботи та спеціальної освіти²,
m.lekholetova@kubg.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-4055-991X>

Євгеній ПІНЧУК,

магістр спеціальності 231
Соціальна робота, кафедра
соціальної педагогіки та соціальної
роботи, факультет психології,
соціальної роботи та спеціальної
освіти³,

yopinchuk.fpsrso24m@kubg.edu.ua

ORCID ID: <http://orcid.org/0009-0005-7541-4114>

^{1, 2, 3} Київський столичний
університет імені Бориса
Грінченка, м. Київ, Україна

Статус статті:

Отримано: березень 14, 2025

1-ше рецензування: березень 29, 2025

Прийнято: травень 30, 2025

Спіріна, Т., Лехолетова, М., Пінчук, Є.
(2025). Психосоціальна підтримка учасників
освітнього процесу в кризових умовах. *Social Work
and Education*, Vol. 12, No. 3 pp. 463-476. DOI:
10.25128/2520-6230.25.3.14

ПСИХОСОЦІАЛЬНА ПІДТРИМКА УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В КРИЗОВИХ УМОВАХ

Анотація. Повномасштабне вторгнення, масові вимушені переміщення, загрози життю й здоров'ю, травматичний досвід сприяють поширенню складних емоційних станів, психологічної напруги та стресових розладів серед учасників освітнього процесу. Найбільш вразливими у таких умовах є здобувачі вищої освіти, які потребують особливої уваги та підтримки. Нестабільність, відчуття небезпеки, втрата звичного життєвого укладу, розрив соціальних зв'язків, тривожність і невизначеність щодо майбутнього ускладнюють процес навчання, знижують мотивацію та впливають на психосоціальне здоров'я здобувачів. У статті висвітлено проблему психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу в кризових умовах як одного з ключових чинників адаптації, збереження психосоціального здоров'я, професійного становлення та саморозвитку. Проаналізовано основні психоемоційні виклики, зумовлені кризовими ситуаціями та представлено підходи до організації психосоціальної підтримки в закладах вищої освіти (кризове консультування, психоедукація, розвиток резильєнтності, мотиваційне інтерв'ювання, міждисциплінарний підхід), що забезпечують цілісну підтримку учасників освітнього процесу. Окрема увага приділена формуванню підтримувального та безпечного освітнього середовища. Запропоновано конкретні механізми впровадження психосоціальної підтримки в кризових умовах, зокрема, трансформація освітнього середовища для адаптації здобувачів (модифікація програм, індивідуальна траєкторія навчання; створення центру психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу; навчання викладачів основам кризового реагування; впровадження платформ електронного навчання із ресурсами для самопомогі; сприяння до постійної взаємодії усіх учасників освітнього процесу; індивідуальні психологічні консультації, тренінгові заняття та інші); співпраця із неурядовими організаціями, які надають психосоціальну підтримку. Перспективні напрями дослідження автори вбачають в оцінці якості надання психосоціальної підтримки здобувачам в умовах закладу вищої освіти за допомогою емпіричних методів.

Ключові слова: учасники освітнього процесу, здобувачі, особи з інвалідністю, особливі освітні потреби, освітнє середовище, психосоціальна підтримка, кризові умови, кризове консультування, психоедукація, резильєнтність, мотиваційне інтерв'ювання, міждисциплінарний підхід.

ВСТУП

Освіта й, зокрема, заклади вищої освіти є не лише базовим інструментом розвитку суспільства, а й важливою сферою суспільного й соціокультурного життя, що першою реагує на суспільні трансформації та кризи. Виклики сьогодення (вплив епідемії COVID19, війна, масові вимушені переміщення, втрати, стрес, пережитий травматичний досвід, загрози життю) призводять до поширення складних емоційних станів й розвитку стресових розладів в учасників освітнього процесу. Саме тому виникає потреба у трансформації освітнього середовища, організації освітнього процесу, змісту професійної підготовки здобувачів вищої освіти з метою надання психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу у кризових умовах. Здобувачі вищої освіти, як найуразливіша група у системі вищої освіти, потребують особливої уваги. Зміна звичного способу життя, втрата контактів із близькими, невизначеність щодо власного майбутнього, страх за своє життя, постійне відчуття небезпеки, створює складне психоемоційне підґрунтя для переосмислення життєвих планів та перепони на шляху до якісної освіти й перешкоджає професійному становленню здобувачів. Тому, надання їм вчасної психосоціальної підтримки сприятиме адаптації до умов навчання, підвищить здатність організму до подолання наслідків впливу кризової ситуації, сприятиме професійному становленню, формуванню резильєнтності, реалізації власного потенціалу та збереження ментального здоров'я.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняному науковому дискурсі проблема психосоціальної підтримки в кризових умовах розробляється все активніше. О. Герасимова та Л. Пляка розглядають психологічний супровід здобувачів вищої освіти в кризових умовах як систему багаторівневих втручань, наголошуючи на комплексному та системному характері, спрямованих на стабілізацію ментального стану, адаптацію та формування безпечного освітнього середовища (Пляка, Герасимова, 2025); Є. Варбан та К. Максименко, вивчають особливості подолання життєвих криз та негативних психічних станів особистістю; А. Дуля, Л. Комарніцька, Т. Новак, Н. Сторожук, В. Федорчук, М. Ярошук, досліджуючи особливості організму людини в контексті необхідності опору стресам, пов'язаних із життям в умовах війни, кризових та непередбачуваних ситуацій, акцентують увагу на розвитку навичок саморегуляції та резильєнтності особистості; О. Карпенко, Ж. Петрович аналізують взаємозв'язок організації соціального середовища закладу вищої освіти з формуванням соціальної активності, соціальної успішності та соціального самовизначення здобувачів в кризових умовах; Л. Вейланде характеризує особливі освітні потреби та проблеми побудови моделі навчання дорослих; Г. Скіпальська, М. Лехолетова, Т. Лях досліджують запити населення щодо отримання соціально-психологічної допомоги та підтримки в кризових умовах; О. Карпенко, Т. Спіріна та І. Нохріна описують трансформацію освітнього процесу в умовах війни, створення умов для дистанційного навчання, соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб, ветеранів та їхніх сімей; В. Андрєєнкова, Т. Войцях, І. Гриців, Ю. Луценко, В. Мельничук, Н. Сабліна, І. Ткачук, О. Флярковська, Т. Харківська обґрунтовують важливість

психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу, що пережили кризову життєву подію.

Наразі, актуальним залишається питання організації і надання психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу в кризових умовах. Оскільки війна є найбільш вираженим негативним чинником, що впливає на психосоціальне здоров'я учасників освітнього процесу виявляючи різні форми насильства (політичне, військове, економічне, сексуальне) є потреба в формуванні підтримувального та безпечного освітнього середовища.

МЕТА І ЗАВДАННЯ

Мета: окреслення особливостей організації і надання психосоціальної підтримки учасникам освітнього процесу в кризових умовах. Для досягнення мети вирішувались такі завдання: 1) аналіз основних психоемоційних викликів та підходів до організації психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу в закладах вищої освіти; 2) виокремлення механізмів впровадження психосоціальної підтримки здобувачів в кризових умовах з метою формування підтримувального та безпечного освітнього середовища.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу, зокрема здобувачів, має важливий вплив на результати їхньої життєдіяльності, у тому числі професійної підготовки та становлення як фахівців. Психоемоційні труднощі спричиненні кризовими умовами проявляються у вигляді страху, втрати, тривожності, порушення сну, відчуття безпорадності. Для здобувачів це спричиняє труднощі з концентрацією, навчанням, комунікацією, соціальною самовизначеністю. На сьогодні все більше серед здобувачів зустрічаються особи з особливими освітніми потребами та люди з інвалідністю внаслідок війни, які мають свої специфічні проблеми та потребу психосоціальної підтримки.

Особи з особливими освітніми потребами – це люди з різними порушеннями сенсорних систем, інтелектуальних функцій, порушеннями психічних або фізіологічних процесів. Говорячи про особливі потреби в навчанні у дорослих людей у науковій літературі йдеться про здорових, успішних, соціально адаптованих людей, психофізіологічні та особистісні характеристики яких відмінні від типових здобувачів вищої освіти і які вже мають професію, але з певних причин знову здобувають освіту. Типологічними характеристиками особливих освітніх потреб дорослих науковці виділяють: характеристики пов'язані з віком (зниження продуктивності сприйняття, запам'ятовування, мислення); зниження фізичної активності та процесів відновлення, що впливає на рівень працездатності; психофізіологічні функції (Вейланде, 2020).

До найбільш поширених проблем, які виникають у осіб з інвалідністю внаслідок війни науковці відносять: труднощі з пошуком роботи, втрата роботи та безробіття; труднощі з адаптацією до цивільного ринку праці через відсутність необхідних навичок або обмежену мобільність через проблеми із здоров'ям, поранення, каліцтво; посттравматичний стресовий розлад; труднощі в налагодженні взаємовідносин з сім'єю; негативні стереотипи та стигма з боку оточуючих, що негативно впливають на їхню самооцінку та можливість

інтегруватися в суспільство, соціальна ізоляція та ін. (Дуля, Лехолетова та Лях, 2024). Вважаємо, що вирішення зазначених проблем, у тому числі допомога у подоланні або мінімізації впливу кризової ситуації, можливе і за рахунок надання прихосоціальної підтримки в умовах закладу освіти, коли здобувачі із числа осіб з інвалідністю внаслідок війни здобувають освіту/перекваліфікацію.

Близьким до нашого дослідження є визначення поняття «кризова ситуація» наведене

О. Агарковим, який розглядає його як «особливий стан або подію, що виникає внаслідок несподіваних подій, загроз або конфліктів і характеризується надзвичайною складністю та невизначеністю» (Особистість у кризових умовах сучасності, 2024: 7). Такі ситуації вимагають від людини вжиття негайних заходів з використанням наявних, накопичених ресурсів організму, а головне уміння ними управляти для подолання кризової ситуації й мінімізації умов, що до неї призвела. До таких умов відносимо: вплив епідемії COVID19, війна, масові вимушені переміщення, втрати, стрес, пережитий травматичний досвід, загрози життю та ін. Нажаль, всі перераховані кризові умови, так чи інакше, торкнулись кожного українця, у тому числі й учасників освітнього процесу закладів вищої освіти в Україні.

Наразі, освітній процес в закладах вищої освіти залежить від безпекової ситуації та передбачає, зокрема, онлайн, дистанційний або змішаний формат навчання. Це вимагає нових підходів до надання освітніх послуг, створення нових моделей освітнього процесу, звернення до досвіду навчання в умовах COVID-19, який ще потребує осмислення та узагальнення (Лях, Спіріна, 2021). Також, зросла необхідність адаптації освітнього процесу до нових умов освітньої діяльності через дистанційний або онлайн-формат навчання, що впливає на психосоціальний стан здобувачів вищої освіти (додатковий стрес, постійний страх, тривога, складнощі у досягненні навчальних цілей, обмеження соціальних контактів, невизначеність власного майбутнього, втрата близьких, зміна звичного способу життя тощо) (Карпенко, Спіріна та Нохріна, 2025).

У листі Міністерства освіти і науки України (далі – МОН) від 06.03.2022 р. «Про організацію освітнього процесу» наголошується, що вимушене масштабне переміщення учасників освітнього процесу, як в межах України, так і за кордоном, зумовило зміну підходів до організації освітнього процесу у закладах вищої освіти, надаючи перевагу безпечному освітньому середовищу в Україні, підкреслено важливість забезпечення психосоціальної підтримки усіх учасників освітнього процесу (Про організацію освітнього процесу, 2022). Відповідно до Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та операційного плану з її реалізації на 2024–2026 роки, діяльність закладів освіти має спрямовуватись на досягнення ключових цілей, зокрема, забезпечення якісними освітніми послугами у комфортному, безпечному, безбар'єрному інклюзивному середовищі, яке сприяє розкриттю потенціалу кожного учасника освітнього процесу (Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання..., 2024). Заклади вищої освіти, особливо в умовах війни, зосереджують свою освітню діяльність на збереженні та зміцненні психосоціального здоров'я здобувачів, з метою підтримки їхніх ресурсів, мотивації на шляху до професійного зростання й становлення. Також значна кількість учасників

освітнього процесу отримали психоемоційні травми та потребують постійної психосоціальної підтримки.

Зростає роль викладачів, які мають володіти технологіями надання психосоціальної підтримки здобувачам та здійснювати свою діяльність у нестандартних ситуаціях. Т. Лукіна наголошує, що важливу роль відіграють професіоналізм, професійний розвиток й саморозвиток, психологічна стійкість науково-педагогічних працівників. Тривале перебування учасників освітнього процесу у незадоволеному емоційному й психологічному стані через постійні обстріли, побоювання стати жертвою фізичного, сексуального насильства, почуття безпорадності, неможливості продовжувати навчання, невпевненість щодо власного майбутнього, вимагає нових професійно важливих якостей та розвитку навичок резильєнтності та психосоціальної адаптивності (Лукіна, 2022).

В науковій літературі резильєнтність розглядається як здатність особистості до відновлення після пережитого травматичного досвіду, впливу стресу й кризових ситуацій за допомогою духовного, особистісного, соціального потенціалів і ресурсів (Федорчук, Комарніцька та Сторожук, 2023). І розуміння цих процесів може зменшити негативний вплив та сприяти швидкому психосоціальному відновленню.

Досліджуючи питання резильєнтності особистості, А. Дуля характеризує рівні, що сприяють цьому процесу, зокрема, йдеться про індивідуальний рівень (позитивне прагнення й мислення, фізична здатність ефективно функціонувати в різних життєвих ситуаціях); сімейний рівень (емоційні зв'язки у колі сім'ї, близькість, відданість); рівень колективу/команди (позитивний психологічний клімат в колективі, згуртованість); суспільний рівень (приналежність, якість і кількість зв'язків з іншими людьми в громаді) (Дуля, 2025). Питання психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу в кризових умовах є важливим, адже допомагає зрозуміти свої емоції, переживання; подолати тривожні стани, стрес та адаптуватися до складних умов у реаліях воєнного часу. На думку науковців, Т. Новак, М. Ярошук, таку підтримку можна реалізувати шляхом організації та проведення тренінгів з керування тривогою, стресом, розвитку навичок резильєнтності, самопідтримки, консультування учасників освітнього процесу, створення безпечного освітнього середовища (Новак, Ярошук, 2023).

Варто зазначити, що особливості сприймання, реагування й адаптації особистості до кризових ситуацій багато у чому залежить від соціокультурних, психосоціальних чинників (культурні цінності та норми, які визначають реакції на кризу і вважаються прийнятними чи неприйнятними в конкретному соціальному середовищі; рівень соціальної підтримки від родини, друзів, громади, соціальних мереж; економічний статус може впливати на можливості під час кризи; соціальні ролі особистості у суспільстві можуть впливати на її реакцію на кризу; засоби масової інформації впливають на сприйняття кризи і рівень паніки серед населення; соціальні мережі можуть бути джерелом інформації, підтримки, а також поширювати дезінформацію; політичні фактори можуть впливати на доступ до ресурсів; релігійні переконання можуть бути джерелом психологічної підтримки; етнічна ідентичність впливає на соціальну взаємодію) (Особистість у кризових умовах сучасності, 2024). Розуміння цих

чинників сприяє якісній, ефективній психосоціальній підтримці учасників освітнього процесу у подоланні/мінімізації кризових умов.

До основних принципів психосоціальної підтримки постраждалих від травматичних подій, або тих, які досі перебувають під впливом кризових умов, науковці відносять: принцип орієнтації на особистісне зростання (допомога процесу особистісного становлення); принцип безумовної позитивної уваги (взаємна довіра і повага, безпечна атмосфера); принцип врахування вікових особливостей (врахування психофізичного розвитку, інтересів, провідна форма активності); принцип багатоплановості роботи (орієнтація корекційного заходу на всі рівні функціонування); принцип мультидисциплінарності (використання мультидисциплінарного підходу); принцип пролонгування й послідовності роботи (застосування циклу спеціально підібраних корекційно-розвивальних програм); принцип інтеграції з суспільством (Ткачук, Луценко, 2019). Одним із ключових принципів вважаємо принцип мультидисциплінарності, особливостями якого є: наявність різних поглядів фахівців з різних галузей знань на одну і ту ж проблему. Про готовність членів команди до професійної діяльності з різними групами населення, різними випадками, можна говорити за умов поєднання знань і навичок, відповідних особистісних якостей та здатності до творчості (Карпенко, Спіріна та Лехолетова, 2025).

Аналіз моделей поведінки учасників освітнього процесу у кризових умовах окреслює певні аспекти психосоціальної життєдіяльності особистості загалом (реакції на стрес, стратегії подолання кризи, рівень резиліентності, здатність самостійно вирішувати проблеми, що виникають у непередбачуваних ситуаціях). Оскільки, реакції на кризові ситуації в усіх учасників освітнього процесу можуть кардинально відрізнятись, варто розглянути типологію особистості в кризових умовах сучасності.

Видами впливу кризових ситуацій на особистість К. Максименко визначає: фізичний вплив (стресові ситуації, що можуть призвести до фізичних проблем); емоційний вплив (коли тривога та страх викликає широкий спектр емоцій, від тривоги до гніву та відчуття безпорадності); психологічний вплив (зниження працездатності через вплив кризи на мислення, увагу, пам'ять та прийняття рішень загалом); соціальний вплив (втрата підтримки з боку родини, друзів та спільноти через зміну соціальних зв'язків та взаємин і як наслідок, зниження самооцінки та самоповаги) (Максименко, 2011). Є. Варбан пропонує наступну типологію: реактивність до стресу, адаптивні й неадаптивні стратегії подолання кризи, реакція на невизначеність (швидке пристосування до змін у середовищі, невпевненість, тривога в незвичних ситуаціях), рівень реалізації потенціалу особистості (високий, середній, низький) (Варбан, 2015). Таким чином, зазначена типологія допомагає зрозуміти, яким чином можуть реагувати особистості на стрес й окреслити шляхи психосоціальної підтримки, а також розвитку резиліентності у кризових ситуаціях сучасності.

Погоджуємось із висновками Ж. Петрович, яка зазначає, що у складні періоди життя, кризові ситуації, людина повинна бути як ніколи вираженою, відповідальною і розсудливою, мати чітку особистісну позицію, щоб адаптуватись до змін чи кризових умов. Це значною мірою залежить від сформованості у неї соціальної успішності й життєвого оптимізму (Петрович, 2024). Врахування таких

особистісних параметрів людини, яка пережила кризові ситуації, є важливим для формування та розвитку підтримувального та безпечного освітнього середовища в умовах закладу освіти.

Аналіз основних психоемоційних викликів, зумовлених кризовими ситуаціями дозволив визначити дієві, на нашу думку, підходи до організації психосоціальної підтримки в закладах вищої освіти, що забезпечать цілісну підтримку учасників освітнього процесу:

- ✎ кризове консультування (надання негайної підтримки людині в стабілізації її психологічного стану, зняття симптомів стресу, профілактика розвитку посттравматичного стресового розладу, допомога в розвитку стратегії подолання кризи);

- ✎ психоедукація (допомога людині в усвідомленні свого емоційного стану, зменшенні тривожності після пережитого негативного досвіду);

- ✎ розвиток резильєнтності (здатність особистості до відновлення після пережитого травматичного досвіду, впливу стресу й кризових ситуацій);

- ✎ мотиваційне інтерв'ювання (техніка консультування, яка орієнтована на отримувача послуги, з метою посилення його внутрішньої мотивації до позитивних змін);

- ✎ міждисциплінарний підхід (комплекс заходів проведених єдиною командою фахівців з метою поліпшення якості життя отримувача послуги, подолання негативних наслідків впливу кризової ситуації).

Формування підтримувального та безпечного освітнього середовища в умовах закладу освіти, повинно бути направлене на: психосоціальну підтримку здобувачів, які пережили травматичний досвід, пов'язаний з перебуванням під тимчасовою окупацією, обстрілами; середовище, де вони зможуть відчувати себе комфортно, не відчуваючи повторної травматизації; гарантування якісного освітнього процесу для здобувачів, які мають психоемоційну травму; підвищення кваліфікації/перекваліфікації науково-педагогічних працівників закладу освіти (набуття знань та практичних навичок роботи з людьми, які зазнали впливу травматичних подій, використання травмоінформованого підходу, який передбачає доброзичливе ставлення, підтримку соціальних зв'язків, повернення почуття безпеки, з метою зведення до мінімуму ризиків повторної травматизації) (Андреєнкова та ін., 2023). Тривалий вплив кризових ситуацій підвищує рівень особистісної тривожності населення, що впливає на їхній психоемоційний стан. Дієвими формами подолання такого стану та надання психосоціальної підтримки є: індивідуальні психологічні консультації, тренінгові заняття, групові заняття, медико-соціальне консультування, соціальний супровід, профілактичні заходи та просвітницька діяльність щодо профілактики негативних явищ (Лях, Лехолетова та Скіпальська, 2021). Вважаємо, що ефективними механізмами впровадження психосоціальної підтримки здобувачів в кризових умовах є наявність організаційних заходів в закладі освіти, таких як: створення центру психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу; навчання викладачів основам кризового реагування; впровадження платформ електронного навчання із ресурсами для самодопомоги; сприяння до постійної взаємодії усіх учасників освітнього процесу.

Для створення центру психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу можна скористатись алгоритмом запропонованим науковцями Т. Сірик, М. Орловим, В. Буровою, М. Олув в методичних рекомендаціях «Як створити Центр психосоціальної підтримки на локальному рівні», що складається з 8 кроків: 1) створення наглядової ради щодо створення Центру та організація її діяльності; 2) проведення соціологічного дослідження; 3) створення робочої координаційної групи та організація її діяльності; 4) діагностування ресурсів громади щодо створення й утримання Центру; 5) вибір приміщення для створення Центру психосоціальної підтримки; 6) формування команди Центру й організація її роботи; 7) промоція послуг Центру та подолання стигми у сфері ментального здоров'я; 8) моніторинг та аналіз діяльності Центру (Сірик та ін., 2024). Ці кроки можуть бути адаптовані як до будь-якої громади, так і до умов закладу освіти, але тоді не всі вони можуть бути доречні для використання. З огляду на умови та можливості закладу освіти, можна також застосовувати різні підходи до кожного етапу створення центру психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу.

Впровадження платформ електронного навчання із ресурсами для самопомогі сприятиме навчанню викладачів основам кризового реагування, опануванню необхідними техніками, технологіями, методиками роботи для надання психосоціальної підтримки здобувачів не тільки в очному форматі, але й дистанційно. Це можуть бути масові відкриті онлайн-курси (EdEra, Coursera, Prometheus, EdX, Future Learn), використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ): Google presentation, Google search, YouTube, Google Doc, Google Classroom, Mind Meister та ін. (Faidiuk, Lekholetova, & Liakh, 2022).

О. Карпенко, зазначає, що окрім організаційних заходів варто застосовувати в освітньому процесі перспективні педагогічні технології: дискусії, круглі столи, вирішення поставлених проблемних завдань, аналіз відео сюжетів на основі реальних ситуацій (про життя «дітей-вулиці», технологія роботи з молоддю у кризових центрах, робота з вразливими групами отримувачів послуг та ін.) (Карпенко, 2024). Також, співпраця закладів освіти із неурядовими організаціями, які надають психосоціальну підтримку, сприятиме формуванню підтримувального та безпечного освітнього середовища.

Значний внесок у підтримці психічного здоров'я населення роблять профільні неурядові організації, серед них: Національна психологічна асоціація (НПА), яка запустила безоплатну гарячу лінію в Україні та у 20-ти європейських країнах за допомогою іноземних партнерів, яка працює у форматі аудіо- та відеодзвінків (на лініях працюють фахові психологи, які мають відповідний досвід та пройшли підготовку надання допомоги в ситуаціях кризи). Центр стресостійкості, фахівці якого пройшли підготовку в Ізраїлі за програмою Ізраїльської коаліції травми (Israel Trauma Coalition), створено для надання підтримки різним соціальним та професійним групам населення, психологічної підтримки працівників соціальної, комунальної, медичної та освітньої сфер, а також тих, хто надає публічні та адміністративні послуги, проводить сімейні та індивідуальні консультації. Безплатну психологічну допомогу надають також платформи: Цілодобова психологічна підтримка «Запорука», «Хаб стійкості»; Група психологічної підтримки «Разом»; Центр психологічної підтримки «ОбійМи»;

Центр психологічного консультування «Open Doors», онлайн-платформа «Розкажи мені» та ін. (Підтримка ментального здоров'я в часи війни, 2023). Варто відзначити Благодійний фонд «Посмішка», який реалізує проєкт «PRO: Підтримка. Розвиток. Освіта», серед основних напрямів діяльності якого є: відкриття цифрових освітніх центрів, які забезпечать доступ дітям до онлайн-освіти та занять разом з вчителями у безпечному місці; надання психосоціальної підтримки у дружніх просторах, а також робота мобільних бригад психосоціальної підтримки та ін. (PRO: Підтримка. Розвиток. Освіта, 2025).

Громадські організації (ГО) та їхня діяльність сприяють соціальній згуртованості та інклюзії, надають психосоціальне консультування, особливо для найуразливіших груп населення. Серед них: ГО «Молодіжний простір «Тандем» спеціалізується на: розвитку лідерських навичок серед молоді, сприянні молодіжному руху, реалізації програм з охорони здоров'я та розвитку, підтримці культурних, спортивних та освітніх ініціатив, залученні молоді до громадського життя; ГО «Школа безпеки та виживання дітей «ТІВЕР» займається питаннями безпеки серед дітей, підлітків та вразливих груп населення (проведення навчальних тренінгів з безпеки, з розбудови потенціалу та наставницьких програм) (Курас, Білозерова, 2024). Так, вважаємо, що співпраця закладів освіти із неурядовими організаціями, які надають психосоціальну підтримку, посилить дієвість такої підтримки здобувачів в кризових умовах. Це можливо шляхом: організації спільних освітніх, культурних й спортивних ініціатив; проведення сімейних та індивідуальних консультацій для здобувачів, які пережили кризові ситуації; залучення фахівців-практиків до формування підтримувального та безпечного освітнього середовища в умовах закладу освіти (проведення гостьових лекцій, спільна розробка курсів електронного навчання для отримання необхідних навичок самодопомоги в дистанційному форматі, як для тих, хто надає психосоціальну підтримку, так і для тих, хто її потребує).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Психосоціальна підтримка в умовах війни є необхідною складовою освітнього процесу, оскільки забезпечує адаптацію, розвиток, збереження психосоціального здоров'я та професійну стабільність здобувачів вищої освіти.

Психосоціальну підтримку учасників освітнього процесу розглядаємо як інтегрований процес, який передбачає комплекс заходів, а саме: психологічну допомогу (кризове консультування, психоедукація, розвиток резильєнтності, мотиваційне інтерв'ювання, міждисциплінарний підхід); соціальний супровід (допомога у пошуку житла, ресурсів, стипендій, консультації щодо прав здобувачів); трансформації освітнього середовища для адаптації здобувачів в кризових умовах з метою формування підтримувального та безпечного освітнього середовища (модифікація програм, індивідуальна траєкторія навчання; створення центру психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу; навчання викладачів основам кризового реагування; впровадження платформ електронного навчання із ресурсами для самодопомоги; сприяння до постійної взаємодії усіх учасників освітнього процесу; індивідуальні психологічні консультації, тренінгові заняття, групові заняття, медико-соціальне консультування, профілактичні заходи та просвітницька діяльність щодо профілактики негативних

явищ; застосування педагогічних технологій); співпраця закладів освіти із неурядовими організаціями, які надають психосоціальну підтримку (організація спільних освітніх, культурних й спортивних ініціатив; проведення сімейних та індивідуальних консультацій для здобувачів, які пережили кризові ситуації; залучення фахівців-практиків до проведення гостьових лекцій, спільної розробки курсів електронного навчання для отримання необхідних навичок самопомогі в дистанційному форматі).

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в оцінці якості надання психосоціальної підтримки здобувачам в умовах закладу вищої освіти за допомогою емпіричних методів.

ЛІТЕРАТУРА

Андрєєнкова, В. Л., Войцях, Т. В., Гриців, І. П., Мельничук, В. О., Сабліна, Н. О., Флярковська, О. В., Харківська, Т. А. (2023). *Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу* : навчально-методичний посібник. 149 с.

Варбан, Є. О. (2015). Ресурси особистості в подоланні життєвих криз. *Міжнародні челпанівські психолого-педагогічні читання*. Т. 13. С. 109–116.

Вейландє, Л. В. (2020). Особливі освітні потреби та проблеми побудови моделі навчання дорослих. *Освіта дорослих в Україні та світі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 155-річчю ОНУ ім. І. І. Мечникова, 60-річчю ф-ту РГФ та 60-річчю каф. педагогіки (м. Одеса, 2 жовт. 2020 р.) / за ред. проф. Голубенко Л. М., проф. Цокур О. С. Одеса : Бондаренко М. О..

Дуля, А. В. (2025). Розвиток резильєнтності соціальних працівників в умовах війни. *Актуальні питання розвитку особистості: сучасність, інновації, перспективи* : зб. наук. пр. за мат. III Міжнародної наук.-практ. Конф., м. Житомир, 3 квітня 2025 р. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка. С. 248–251.

Дуля, А. В., Лехолетова, М. М., Лях, Т. Л. (2024). Особливості соціальної роботи з особами з інвалідністю внаслідок війни. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. (98). С. 42–46. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.08>

Карпенко, О. (2024). Соціальне середовище закладу вищої освіти як умова розвитку соціальної активності студентів. *Ввічливість. Humanitas*. (3). С. 54–59.

Карпенко, О. Г., Спіріна, Т. П., Лехолетова, М. М. (2025). Міждисциплінарна взаємодія у наданні соціальних послуг вразливим групам населення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. (1). С. 42–50. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-42-50>.

Карпенко, О., Спіріна, Т., Нохріна, І. (2025). Організація освітнього процесу у закладах вищої освіти України в період воєнного стану. *Social Work and Education*. 12(1). С. 33–43.

Курас, Т., Білозерова, К. (2024). *Сила незламних: роль громадських організацій у підтримці постраждалих від війни українців* | UNHCR Ukraine. URL : <https://www.unhcr.org/ua/news/resilience-action-how-community-based-organizations-support-war-affected-people-ukraine> (дата звернення: 24.07.2025).

Лукіна, Т. (2022). Проблеми трансформації професійного розвитку керівників освіти у поствоєнний період в контексті національної безпеки України. *Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах. Київ : ДЗВО «УМО» НАПН України. Т. 2. С. 137–140.

Лях, Т., Лехолетова, М., Скіпальська, Г. (2021). Аналіз запитів населення щодо отримання соціально-психологічної допомоги та підтримки в умовах COVID-19. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 1(7). С. 22–28. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2021/7-1/4>

Лях, Т., Спіріна, Т. (2021). Моделювання професійної діяльності викладача вищої школи в умовах змішаного навчання. *Матеріали III Всеукраїнської наук. практ. конференції 14 травня 2021 р.* С. 223–227.

Максименко, К. С. (2011). *Переживання негативних психічних станів особистістю*. Київ : КММ. 184 с.

Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2024–2026 роки : Розпорядження КМУ від 7 червня 2024 р. № 527-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhlavennia-natsionalnoi-strategii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiino-ho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624> (дата звернення: 20.07.2025).

Новак, Т. В., Ярошук, М. В. (2023). Психологічний супровід учасників освітнього процесу в реаліях війни в Україні. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії імені Тараса Шевченка*. № 17. С. 161–169. <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.20>

Особистість у кризових умовах сучасності. Травматизація та реабілітація : колект. монограф.; за заг.ред. Л. М. Пріснякової. Дніпро : ЛІРА, 2024. 250 с.

Петрочко, Ж. В. (2024). Соціальна активність, життєвий оптимізм, соціальна успішність та соціальне самовизначення як взаємообумовлені параметри особистості в сучасних умовах. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. (99). С. 50–55.

Підтримка ментального здоров'я в часи війни. Національний інститут стратегічних досліджень. 2023. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny> (дата звернення: 23.07.2025).

Пляка, Л. В., Герасимова, О. О. (2025). Психологічний супровід здобувачів освіти в умовах війни: шлях до збереження ментального здоров'я. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Психологія. Т. 36(75). № 1. С. 127–132. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.1/22>

Про організацію освітнього процесу: Лист Міністерства освіти і науки України і ресурси, № 1/3371-22 від 06.03.2022. URL : https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2022/03/LaterMON_06_03_22_org_osvit_procesu.pdf (дата звернення: 20.07.2025).

Сірик, Т., Орлов, М., Бурова, В., Олун, М. (2024). *Як створити Центр психосоціальної підтримки на локальному рівні*: методичні рекомендації. Київ. 76 с. URL : <https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/metodychni-rekomendacziyi.-yak-stvorityt-czentr-psyhosocialnoi-pidtrymky-na-lokalnomu-rivni.pdf> (дата звернення: 24.07.2025).

Ткачук, І. І., Луценко, Ю. А. (2019). Психосоціальна підтримка учасників освітнього процесу в закладах професійної освіти. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. Професійна педагогіка. 1(18). URL : https://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdil/tseentr_prakt_psy_i_soc_roboty/biblioteka/2020/4-proftech.pdf (дата звернення: 13.07.2025).

Федорчук, В. М., Комарніцька, Л. М., Сторожук, Н. Р. (2023). *Резильєнтність особистості в умовах військового стану* : наукова монографія. Рига, Латвія. С. 112–126. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/351/9636/20073-1?inline=1> (дата звернення: 21.07.2025).

PRO: Підтримка. Розвиток. Освіта : проєкт | Благодійний фонд «Посмішка». 2025. URL: <https://www.posmishka.org.ua/directions/proiekt-pro-pidtrymka-rozvytok-osvita/> (дата звернення: 24.07.2025).

Faidiuk, O. V., Lekholetova, M. M., & Liakh, T. L. (2022). Professional self-improvement of social workers in working with female combatants: the potential of the MOOC. *E-learning in the Transformation of Education in Digital Society*. 178–190. <https://doi.org/10.34916/el.2022.14.13>

PSYCHOSOCIAL SUPPORT FOR PARTICIPANTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN CRISIS CONDITIONS

Tetiana SPIRINA, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Social pedagogy and social work department of Faculty of Psychology, Social Work and Special Education Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine; t.spirina@kubg.edu.ua

Maryna LEKHOLETOVA, PhD in pedagogy, Associate Professor of Social pedagogy and social work department of Faculty of Psychology, Social Work and Special Education Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine; m.lekholetova@kubg.edu.ua

Yevhenii PINCHUK, master of specialty 231 Social work of Social pedagogy and social work department of Faculty of Psychology, Social Work and Special Education Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Kyiv, Ukraine; yopinchuk.fpsrso24m@kubg.edu.ua

Abstract. *Full-scale invasion, mass forced displacement, threats to life and health, and traumatic experiences contribute to the spread of complex emotional states, psychological stress, and stress disorders among participants in the educational process. The most vulnerable in such conditions are higher education students, who require special attention and support. Instability, a sense of danger, loss of the usual way of life, the breakdown of social ties, anxiety and uncertainty about the future complicate the learning process, reduce motivation and affect the psychosocial health of students. The article highlights the problem of psychosocial support for participants in the educational process in crisis conditions as one of the key factors in adaptation, preservation of psychosocial health, professional formation and self-development. The main psycho-emotional challenges caused by crisis situations are analyzed and approaches to organizing psychosocial support in higher education institutions are presented (crisis counseling, psychoeducation, resilience development, motivational interviewing, interdisciplinary approach), which ensure holistic support for participants in the educational process.*

Special attention is paid to the formation of a supportive and safe educational environment. Specific mechanisms for implementing psychosocial support in crisis conditions are proposed, in particular, the transformation of the educational environment for the adaptation of applicants (modification of programs, flexible schedules; creation of centers for psychosocial support of participants in the educational process; training of teachers in the basics of crisis response; implementation of e-learning platforms with resources for self-help; promotion of constant interaction of all participants in the educational process; individual psychological consultations, training sessions, group classes, medical and social counseling, preventive measures and educational activities to prevent negative phenomena; use of pedagogical technologies); cooperation with non-governmental organizations that provide psychosocial support.

The authors see promising areas of research in assessing the quality of providing psychosocial support to applicants in a higher education institution using empirical methods.

Key words: participants in the educational process, applicants, persons with disabilities, special educational needs, educational environment, psychosocial support, crisis conditions, crisis counseling, psychoeducation, resilience, motivational interviewing, interdisciplinary approach.

References

- Andrieienkova, V. L., Voitsiakh, T. V., Hrytsiv, I. P., Melnychuk, V. O., Sablina, N. O., Fliarkovska, O. V., Kharkivska, T. A. (2023). *Psychosocial support of participants in the educational process: Teaching and methodological manual*. 149 [in Ukrainian].
- Varban, Ye. O. (2015). Personal Resources in Overcoming Life Crises. *International Chelpan Psychological and Pedagogical Readings*. (13). 109–116 [in Ukrainian].
- Vieilandie, L. V. V. (2020). Special educational needs and problems of building a model of adult education. *Adult education in Ukraine and the world: materials of the International Scientific and Practical Conference*, Odessa, 2 Oct. 2020 [in Ukrainian].
- Dulia, A. V. (2025). Development of resilience of social workers in war conditions. *Current issues of personality development: modernity, innovations, prospects: collection of scientific papers on the materials of the III International Scientific-Practical Conference*, Zhytomyr, April 3, 2025 [in Ukrainian].
- Dulia, A. V., Lekholetova, M. M., Liakh, T. L. (2024). Peculiarities of social work with persons with disabilities as a result of the war. *Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov*. (98). 42–46. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.98.08> [in Ukrainian].
- Karpenko, O. (2024). The social environment of a higher education institution as a condition for the development of students' social activity. *Humanitas*. (3). 54–59 [in Ukrainian].
- Karpenko, O. H., Spirina, T. P., Lekholetova, M. M. (2025). Interdisciplinary interaction in the provision of social services to vulnerable groups of the population. *Social pedagogy: theory and practice*. (1). 42–50. <https://doi.org/10.12958/1817-3764-2025-1-42-50> [in Ukrainian].
- Karpenko, O., Spirina, T., Nokhrina, I. (2025). Organization of the educational process in higher education institutions of Ukraine during martial law. *Social Work and Education*. 12(1). 33–43 [in Ukrainian].
- Kuras, T., Bilozero, K. (2024). *The Power of the Unbreakable: The Role of Public Organizations in Supporting War-Torn Ukrainians* | UNHCR Ukraine. URL : <https://www.unhcr.org/ua/news/resilience-action-how-community-based-organizations-support-war-affected-people-ukraine> (date of application: 24.07.2025) [in Ukrainian].
- Lukina, T. (2022). Problems of transformation of professional development of education leaders in the post-war period in the context of national security of Ukraine. *Public management and administration in wartime and post-war conditions in Ukraine: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference in three volumes*. (2). 137–140 [in Ukrainian].
- Liakh, T., Lekholetova, M., Skipalska, H. (2021). Analysis of population requests for socio-psychological assistance and support in the context of COVID-19. *Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Social Work*. 1(7). 22–28. <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2021/7-1/4> [in Ukrainian].
- Liakh, T., Spirina, T. (2021). Modeling the professional activity of a higher school teacher in the conditions of blended learning. *Materials of the III All-Ukrainian Scientific-Practical Conference* May 14, 2021. 223–227 [in Ukrainian].
- Maksymenko, K. S. (2011). *Experiencing negative mental states by a person*. Kiev: KMM, 184 [in Ukrainian].
- National Strategy for the Development of Inclusive Education for the Period Until 2029 and Approval of the Operational Plan for Its Implementation for 2024–2026*. (2024). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 527-r of June 7, 2024. URL :

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-natsionalnoi-stratehii-rozvytku-inkliuzyvnoho-navchannia-na-period-do-2029-roku-ta-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-z-ii-realizatsii-na-20242026-roky-527r-070624> (date of application: 20.07.2025) [in Ukrainian].

Novak, T. V., Yaroshchuk, M. V. (2023). Psychological support of participants in the educational process in the realities of the war in Ukraine. *Scientific Bulletin of the Taras Shevchenko Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy*. (17). 161–169. <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.20> [in Ukrainian].

Personality in the crisis conditions of modernity. Traumatization and rehabilitation: collective monograph (2024) / ed. L. M. Prisiakova. Dnipro: LIRA, 250 [in Ukrainian].

Petrochko, Zh. V. (2024). Social activity, life optimism, social success and social self-determination as mutually dependent parameters of personality in modern conditions. *Scientific journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*. Series 5. Pedagogical sciences: realities and prospects. (99). 50–55 [in Ukrainian].

Supporting Mental Health in Times of War. (2023). National Institute for Strategic Studies. URL : <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-vivny> (date of application: 23.07.2025) [in Ukrainian].

Pliaka, L. V., Herasymova, O. O. (2025). Psychological support for students in wartime conditions: a way to maintain mental health. *Scientific notes of the V. I. Vernadsky TNU*. Series: Psychology. 36(75). № 1. 127–132. <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.1/22> [in Ukrainian].

On the organization of the educational process. (2022). Letter of the Ministry of Education and Science of Ukraine and resources, № 1/3371-22 dated 06.03.2022. URL : https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2022/03/LaterMON_06_03_22_org_osvit_procesu.pdf (date of application: 20.07.2025) [in Ukrainian].

Siryk, T., Orlov, M., Burova, V., Oluv, M. (2024). *How to create a Psychosocial Support Center at the local level: methodological recommendations*. URL : <https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/metodychni-rekomendacziyi.-yak-stvoryty-czentr-psyhosocialnoyi-pidtrymky-na-lokalnomu-rivni.pdf> (date of application: 24.07.2025) [in Ukrainian].

Tkachuk, I. I., Lutsenko, Yu. A. (2019). Psychosocial support of participants in the educational process in vocational education institutions. *Scientific Bulletin of the Institute of Vocational and Technical Education of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Professional Pedagogy. 1(18). URL : https://pano.pl.ua/images/FILES/pidrozdylytsentr_prakt_psy_i_soc_roboty/biblioteka/2020/4-proftech.pdf (date of application: 13.07.2025) [in Ukrainian].

Fedorchuk, V. M., Komarnitska, L. M., Storozhuk, N. R. (2023). *Resilience of the individual in conditions of war: scientific monograph*. Riga, Latvia, 112–126. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/351/9636/20073-1?inline=1> (date of application: 21.07.2025) [in Ukrainian].

PRO: Support. Development. Education: project. (2025). Charity Foundation "Posmishka". URL : <https://www.posmishka.org.ua/directions/proiekt-pro-pidtrymka-rozvytok-osvita/> (date of application: 24.07.2025) [in Ukrainian].

Faidiuk, O. V., Lekholetova, M. M., & Liakh, T. L. (2022). Professional self-improvement of social workers in working with female combatants: the potential of the MOOC. *E-learning in the Transformation of Education in Digital Society*. 178–190. <https://doi.org/10.34916/el.2022.14.13>

Article history:

Received: March 14, 2025

1st Revision: March 29, 2025

Accepted: May 30, 2025